

Razvoj oblikovanja serijskega kuhinjskega pohištva v Mariboru v obdobju med letoma 1946 in 1990

Mirjana Koren*

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 674(497.4Maribor)"1946/1990"

Mirjana Koren: Razvoj oblikovanja serijskega kuhinjskega pohištva v Mariboru v obdobju med letoma 1946 in 1990. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 91=56(2020), 1, str. 84–107

V prispevku so predstavljeni lesni obrati, ki so bili leta 1960 združeni v podjetje Marles in so pogojevali njegovo nadaljnjo usmeritev v proizvodnjo kuhinjskega pohištva. Z izgradnjo tovarne leta 1965 se je podjetje razvilo v vodilnega jugoslovanskega proizvajalca kuhinj. Prikazan je proces razvoja serijske kuhinje v Marlesu. Obdelane so tiste izbrane Marlesove kuhinje, iz katerih se odčitavajo razvojne oz. oblikovalske spremembe. Sistematično zbrani pisni, slikovni in ustni viri so kritično soočeni s prvič objavljenimi podatki, ki so bili za potrebe te raziskave pridobljeni od vodilne Marlesove oblikovalke Biale Leban.

Ključne besede: Marles, serijsko kuhinjsko pohištvo, oblikovanje, Biala Leban

1.01 Original Scientific Article
UDC 674(497.4Maribor)"1946/1990"

Mirjana Koren: The Design Development of Mass-produced Kitchen Furniture in Maribor between 1946 and 1990. Review for History and Ethnography, Maribor 91=56(2020), 1, pp. 84–107

The article presents the wood-processing plants that were merged in 1960 to form the company Marles, steering the company's future development into the production of

* Dr. Mirjana Koren, arhitektka, muzejska svetovalka, Pokrajinski muzej Maribor, Grajska ulica 2, 2000 Maribor, mirjana.koren@museum-mb.si

kitchen furniture. With the construction of a factory in 1965, the company became the leading Yugoslav kitchen manufacturer. The process of the development of mass-produced kitchens by Marles is described. The focus is on kitchens involving distinct developmental and design advances. The systematically collected written, pictorial and oral sources are critically compared with the data published for the first time and acquired specially for this study from the leading Marles designer Biala Leban.¹

Key words: Marles, mass-produced kitchen furniture, design, Biala Leban

Za kuhinjsko pohištveno industrijo,² ki se je začela v Mariboru pospešeno razvijati z izgradnjo tovarne Marles, je bilo pomembno predvsem troje v nadaljevanju navedenih lesnih industrijskih podjetij. Vanje se je stekla dediščina znanja, ki je bila prisotna v številnih podpohorskih lesarskih obratih.

Prvo med njimi je bilo Lesno industrijsko podjetje (LIP) Maribor, ki se je ukvarjalo z žagarsko dejavnostjo. Leta 1947 se je izločilo iz Dravskega gozdne gospodarstva. Sledila so leta, ko so mu dinamično priključevali druge sorodne obrate tako, da ga je leta 1951 sestavljalo kar 51 enot. V Mariboru sta bila uprava v Ulici talcev 7 in večji obrat na Meljski cesti 91, manjši obrati pa v Gornji Radgoni, Ljutomeru, Rušah, Podvelki, Lovrencu na Pohorju in na Ptuju.³

Druga je bila tovarna Oprema, industrija lesnih proizvodov, ki je bila ustanovljena leta 1949 v Mariboru na Partizanski cesti 15. Tudi vanjo je bilo združenih več manjših obratov, po številnih reorganizacijah pa so v njenem okviru ostali mizarska obrata na Cankarjevi ulici 2 in Vinarski ulici 29, obrat montaže in transporta na Meljski cesti 25, obrat tapetništva v Jaskovi ulici 44 ter trgovina na Partizanski cesti 15.⁴ Po naročilu so izdelovali predvsem klasične dnevne sobe in kasneje male serije sodobno oblikovanega furniranega in masivnega pohištva za opremo dnevnih sob in spalnic ter sedežno pohištvo.⁵ Leta 1953 so začeli svoje izdelke izvažati v Veliko Britanijo, do leta 1959 pa so s pohištvom opremljali ameriško vojsko v Evropi. Izvoz, ki je leta 1953 dosegel znesek ok. 3.800 dolarjev, se je leta 1959 povečal na ok. 245.000 dolarjev.⁶

¹ Prevod izvlečka: Arsana.

² Prispevek je bil pripravljen za MUSEOEUROPE 2017 in je bil objavljen v angleškem jeziku v Zborniku: http://museum-mb.si/wp-content/uploads/2017/02/MuseoEurope_2017.pdf

³ Rakuša, Ferdo, *Lesarstvo severovzhodne Slovenije* (tipkopis neobjavljenega članka), Maribor 1997 (osebni arhiv Mirjane Koren).

⁴ Rakuša, Ferdo, *Lesarstvo severovzhodne Slovenije* (tipkopis neobjavljenega članka), Maribor 1997 (osebni arhiv Mirjane Koren).

⁵ Ustni vir: Leban Biala (roj. 1929), oblikovalka v Opremi in kasneje v Marlesu, Maribor, 2017 (v nadaljevanju: UV Leban).

⁶ Grašič, Mira, Marles, *Leksikon mariborske družbe in kulture po letu 1945*, v: Peter Simonič (ur.), Maribor 2012, str. 122–123.

Tretja je bila Tovarna pohištva Maribor, ki je bila ustanovljena leta 1946 na Zrkovski cesti 24. Izšla je iz podjetja Utensilija, ki so mu priključevali manjše nacionalizirane mizarske delavnice. Te so sčasoma opuščali, obrat na Zrkovski cesti, kjer so izdelovali kuhinje, pa je rasel. Proizvodnja je bila organizirana po principu tekočega traku, ob katerem je vsak mizar izdelal svojo fazo tehnološkega postopka, tako da v Tovarni pohištva Maribor že lahko govorimo o industrijski proizvodnji.

Sprva so izdelovali le klasično kuhinjsko pohištvo. Okoli 250 oseb je v dveh izmenah mesečno proizvedlo od 1.000 do 1.500 kuhinjskih kompletov, ki so bili sestavljeni iz kuhinjske omare, zaboja za kurivo, mize, dveh stolov in dveh stolcev. Cel komplet je bil zaradi lažjega transporta že modularno koordiniran.⁷

Redno so izdelovali nove modele in jih enkrat letno pokazali na tako imenovani komercialni konferenci. Ker se je proizvodnja odzvala na zahteve trga, so bile na konferencah prodane celotne količine planiranih proizvodov. Leta 1959 so izdelali 13.743 različnih garnitur in dodatnih 800 kuhinjskih omar. Tega leta so okoli 1 % letne proizvodnje izvozili v Zahodno Nemčijo in na Madžarsko, največ pa so prodali na jugoslovanskem trgu. Na slednjem so največ prodali na Hrvaško (35 %), sledila je prodaja v Slovenji (32 %), Bosni in Hercegovini (15 %) in Srbiji (14 %). Izogibali so se prodaje na oddaljene jugoslovanske trge, ker je morala biti cena pri vsakem kupcu v državi enaka. Zato so v Črni gori in Makedoniji prodali le po 2 % letne proizvodnje.⁸ Klasično kuhinjsko pohištvo so prenehali izdelovati leta 1965.

Leta 1954 so po načrtih arhitektke Centralnega zavoda za napredek gospodinjstva LRS Branke Tancig v Tovarni pohištva Maribor izdelali prototip *švedske kuhinje*⁹ (slika 1) in ga leta 1954 predstavili na XI. sejmu Mariborski teden.¹⁰ Šlo je za sistem modularno koordiniranih elementov, ki so se poljub-

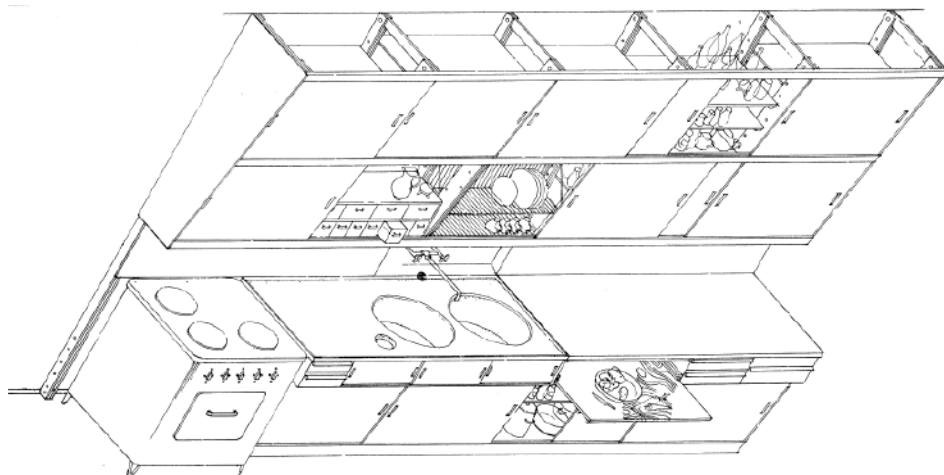
⁷ Koren, Mirjana, *Debata o kuhinji – Kitchen Debate*, *Muzejski list* 43, 2017, str. 21.

⁸ Tovarna pohištva Maribor, *Zaključni račun za leto 1959* (osebni arhiv Mirjane Koren).

⁹ Tako kot nekaj drugih uglednih jugoslovanskih arhitektov, je tudi Branka Tancig (1927–2013) svoje znanje izpopolnjevala na Švedskem. Visoka stopnja razvoja standardizacije na Švedskem je bila posledica njene nevtralne države v obeh svetovnih vojnah. Švedski arhitekti so se v času trajanja vojn posvečali študiju in pripravam na spremembo v načinu bivanja, ki so bile posledica vojnih pustošenj. Znotraj razvoja standardov za gradnjo bodočih stanovanj so osrednjo skrb posvečali kuhinjskemu prostoru, saj je ta kot vozlišče stanovanjske vodovodne, plinske in električne infrastrukture najdražji del stanovanja. Branka Tancig je svojo verzijo kuhinje v literaturi poimenovala sodobna, po izjavah pričevalcev pa so jo v Tovarni pohištva Maribor zaradi arhitektnih strogih zahtev po upoštevanju švedskih normativov nadeli ime švedska. Od izuma frankfurtske oz. vgradne kuhinje leta 1926 se je beseda kuhinja začela uporabljati ne samo za kuhinjski prostor, ampak tudi za kuhinjsko pohištvo.

¹⁰ Branka Tancig: *Sodobna kuhinja*, *Arhitekt*, št. 9, junij 1953, str. 15.

no sestavljali. Spodnji kuhinjski niz so bile 60 cm globoke omarice z drsnimi vrati. Zgornji niz so sestavljale 105 cm visoke dvonadstropne omarice z drsnimi vrati, ki so bile spodaj plitveje (25 cm) kot na vrhu (35 cm). V sistem so spadali še stoječa visoka omara, pomivalno korito, električni štedilnik s pečico in peč na trdo gorivo. Pohištvo je imelo masivno ogrodje, fronte so bile iz lesonita. Vse je bilo pobarvano z oljno barvo. Kuhinja na trgu ni bila dobro sprejeta. Imela je veliko tehničnih pomanjkljivosti, kupci pa se zanj niso odločali tudi zato, ker je niso znali zmontirati.¹¹ Prve serijsko izdelane modele *švedske kuhinje* je za opremo stanovanj upokojenih oficirjev naročila Jugoslovanska armada. Gradbena podjetja so jih začela vgrajevati v novogradnje in se s tem izognila prometnemu davku. Država je s tem soglašala, saj je spodbujala projektiranje in opremljanje manjših racionalnejših kuhinj.¹² V Tovarni pohištva Maribor so kmalu odkupili licence za izdelavo *švedske kuhinje* in načrte izboljševali do modela *moderne kuhinje*,¹³ ki je bil kot atrakcija leta 1962 predstavljen na IV. mednarodnem lesnem sejmu v Ljubljani.

Slika 1: Skica švedske kuhinje, oblikovala Branka Tancig, izdelala Tovarna pohištva Maribor, 1954, v: Branka Tancig: *Sodobna kuhinja*, *Arhitekt*, št. 9, junij 1953, str. 15.

¹¹ Ustni vir: Romih Stane (roj. 1930), oblikovalec v Tovarni pohištva Maribor in kasneje v Marlesu, Maribor, 2016 (v nadaljevanju: UV Romih).

¹² Ustni vir: Gabrovec Ivan (roj. 1933), zaposlen v Tovarni pohištva Maribor in kasneje kot vodja prodaje v Marlesu, Maribor, 2014–2017 (v nadaljevanju: UV Gabrovec).

¹³ Z izrazom *moderna kuhinja* so svoj izdelek poimenovali v Marlesu.

USTANOVITEV PODJETJA MARLES IN IZGRADNJA TOVARNE

Leta 1960 je v mariborski politiki dozorela odločitev o združitvi Lesnega industrijskega podjetja Maribor, Opreme in Tovarne pohištva Maribor. Ustanovljeno je bilo podjetje Marles, kar je bila okrajšava za mariborski les. Čeprav je furnirano pohištvo, ki so ga izdelovali v Opremi, ponujalo veliko možnosti za razvoj, so se v tovarni Marles odločili, da se usmerijo v proizvodnjo kuhinj. Tej odločitvi je botroval predvsem velik uspeh, ki ga je dosegla Tovarna pohištva Maribor s svojo *moderno kuhinjo* na sejmu leta 1962, nezanemarljiva pa sta bila tudi njena razvejana prodajna mreža in dobro obvladovanje jugoslovanskega trga.¹⁴ Med direktorji slovenske lesno-predelovalne industrije je prišlo tudi do neformalnih razgovorov o uskladitvi proizvodnih programov, po katerih naj bi se tovarna Meblo usmerila v izdelavo pohištva za spalnice, Brest za dnevne sobe, Stol za pisarne in šole, Marles pa za kuhinje.¹⁵

Leta 1965 je Marles v Limbušu pri Mariboru dokončal izgradnjo nove tovarne, ki se je specializirala za proizvodnjo sodobnih serijskih kuhinj.¹⁶ Tovarna je sprva merila 12.000 m², kasneje pa so jo povečali še za 14.000 m². V njej se je začrtala smer razvoja slovenske pohištvene industrije, kuhinja sama pa je spremenila načrtovanje in bivanje v novih jugoslovanskih stanovanjih. Na Štajerskem je Marles generiral razvoj stroke in strokovnega šolstva.¹⁷ Leta 1979 je okoli 900 delavcev izdelalo več kot 554.000 kuhinjskih elementov.¹⁸ Marles je prodajal kuhinje po celi Jugoslaviji in se preko posrednikov preizkusil tudi na tujih trgih.

PROCES OBLIKOVANJA KUHINJ V MARLESU IN SKRB ZA NJIHOVO PRODAJO

Razvoj serijske kuhinje je bilo v Marlesu timsko delo, ki je zahtevalo sodelovanje oblikovalca z odgovarjajočimi strokovnimi službami. Znotraj tima se

¹⁴ Ustni vir: Viher Maks (1930), oblikovalec v Tovarni pohištva Maribor, kasneje trgovski potnik v Marlesu (v nadaljevanju: UV Viher), Maribor, 2016; UV Romih; UV Gabrovec.

¹⁵ Ustni vir: Jurančič Vlado (roj. 1927), direktor Marlesa med letoma 1965 in 1977, Maribor, 2017.

¹⁶ Do leta 1970 sta bili v okviru podjetja Marles v Lovrencu na Pohorju in v Podvelki zgrajeni še tovarni za izdelavo montažnih stavb. V: Rakuša, Ferdo, Lesna in pohištvena industrija Marles 1960–1997 (tipkopis neobjavljenega članka), Maribor 1997 (osebni arhiv Mirjane Koren).

¹⁷ Čebulj, Maja, Srednja lesarska šola Maribor, *Les Wood: Revija za lesno gospodarstvo*, 40/9–10, 1988, str. 275–283.

¹⁸ Rakuša, Ferdo, Lesna in pohištvena industrija Marles 1960–1997 (tipkopis neobjavljenega članka), Maribor 1997 (osebni arhiv Mirjane Koren).

je dogovarjala in reševala tehnološka, konstrukcijska in materialna problematika. Oblikovanje novega izdelka ni pomenilo le iskanje všečnega videza front in detajlov. Pred oblikovalca so bile postavljene še zahteve po iskanju maksimalnih uporabnosti celotnega kuhinjskega sestava, prilagodljivosti in modularnosti njegovih elementov ter optimalne izkoriščenosti volumnov korpusov. Oblikovalca sta omejevala tehnološki proces in tovarniška ekonomika, ki je od oblikovalca vselej zahtevala tržno uspešnost nove realizacije. Zato so morale biti oblikovalske rešitve vselej usmerjene h kupcu, upoštevajoč tržne zakonitosti povpraševanja in ponudbe.¹⁹ Z upoštevanjem tehnologije proizvodnje je oblikovalec izbiral vgrajene materiale. Znotraj procesa oblikovanja se je določala tudi priprava na proizvodnjo.

Organizacija delovnih postopkov, vezanih na oblikovanje industrijsko izdelanih kuhinj v tovarni Marles, je bila zasnovana na šestih med seboj odvisnih fazah. Prva faza se je izvajala v projektivnem biroju. Sestavljali sta jo artikulacija idejne zasnove in izris idejnih skic. Sledil je izris osnovnih načrtov in detajlov z merskimi podatki, izbor materialov in površinske obdelave. Druga faza se je izvajala v vzorčni delavnici.²⁰ Z vodjem vzorčne delavnice se je projektant dogovarjal o tehničnih rešitvah, ki naj pripeljejo do najboljših načinov realizacije njihovih zamisli. Največ pozornosti je zahteval razmislek o novem orodju, ki bi bilo potrebno za izvedbo, ali o možnostih prilagoditve že obstoječega. Pri tem je sodeloval tudi mizarški mojster iz serijske proizvodnje. Tretjo fazo je predstavljala ocena vzorca, ki sta jo opravili nabavna in komercialna služba. Njegovo potrditev je opravil direktor tovarne in je pomenila, da gre vzorec v javno preveritev. V tem primeru se je realizacija nadaljevala s četrto fazo. Znotraj nje se je izdelal prototip celotnega kuhinjskega niza, ki se je na sejmski prireditvi prvič razstavil in tam se je testiral odziv tržišča. V primeru pozitivnega odziva je sledila peta faza, v katero oblikovalci niso bili več vključeni, in se je izvajala v konstrukcijskem oddelku. Sestavljali so jo postopki za sprejem novega modela kuhinje v serijsko proizvodnjo, vključujoč izris tehnične dokumentacije (sestavne risbe, montažne risbe in

¹⁹ UV Leban.

²⁰ Ena izmed glavnih prednosti, ki jih je imela Marlesova tovarna pred konkurenco, je bila prav vzorčna delavnica. Pri mizarjenju se uporablja znanje, pridobljeno s posnemanjem, priučeno v formalnem izobraževalnem procesu in utrjevano s ponavljanjem. To znanje se uteleša in se prenaša iz roda v rod. V Marlesovi vzorčni delavnici so sprva zaposlili okoli deset mizarjev iz Opreme in Tovarne pohištva Maribor, ki jim je bil že v času vajeništva omogočen prenos utelešenih in verbalno neartikuliranih znanj, pri katerih gre tudi za prenos vzorcev obnašanja in hierarhičnih razmerij med ljudmi. Michael Herzfeld takšno učenje poimenuje situirano periferno učenje. Pri njem se posamezniki ne učijo le specifičnih tehnik, temveč tudi družbene procese na splošno. (v: Herzfeld 2004, str. 51. Povzeto po Vodopivec 2007, str. 126.) Tudi kasneje so bili pri kadrovanju v vzorčno delavnico zelo pazljivi, njihovo število pa je ostajalo podobno.

risbe detajlov) in izdelavo opisov. V konstrukcijskem oddelku se je opravila še tehnološka analiza bodoče proizvodne linije (predvsem zahteve po novih orodjih, načinih njihove pritrditve v stroje, novem priboru in strojih). Šesta faza je pomenila izdelavo poskusne serije, v kateri se je preverjal potek industrijske proizvodnje. Zaradi njene specifikke, se je lahko izdelek še spremenil oz. poenostavil, kar je šlo večinoma na račun izgleda.²¹

Sledila sta redna proizvodnja in plasiranje pohištva na trg. Vežano na trženje kuhinj je treba omeniti, da je Marles od Tovarne pohištva Maribor prevzel mrežo okoli 50 trgovskih potnikov, ki so bili iz vseh jugoslovanskih republik. Ti so pohištvo s pomočjo tiskanega materiala (fotografije, prospekti, navodila) reklamirali na terenu. Marlesovi trgovski potniki so na terenu zbirali tudi želje in pripombe kupcev in jih posredovali tržnikom tako, da sta se lahko oblikovanje in proizvodnja odzivala tudi na zahteve trga.²² Marlesovi oblikovalci so izdelovali predloge za sejemske postavitve, aranžirali so kuhinjske ambiente za fotografiranje in oblikovali promocijski material.²³

Marles je imel večje distribucijske centre v Zemunu, Sarajevu in Skopju, v Zagrebu, Ljubljani in Beogradu predstavnštva oz. lastne prodajalne, njihove kuhinje pa so bile razstavljene v domala vseh salonih večjih jugoslovanskih trgovskih podjetij. Oblikovalci so predlagali obliko sestavov razstavljenih kuhinj in na terenu opravljali kontrolo stanja.²⁴

MARLESOVA MODERNA KUHINJA

*Moderna kuhinja, 1962*²⁵

Moderno kuhinjo (slika 2) je oblikoval Maks Viher (roj. 1939). Pohištvo je imelo masivno smrekovo ogrodje, hrbti in dno predalov so bili iz lesonita, fronte pa iz lesonita in obdelane z emajl lakom. Delovne površine so bile iz masivnih plošč. Vsi elementi so bili v modulih po 40, 60 in 80 cm širine. Sestavljali so jo visoka omara, niz spodnjih elementov, ki so se zaključili s kotom, in niz visečih omaric. V visoko omaro je bila vgrajena pečica. Niz spodnjih elementov so sestavljale omarice z vrati na stransko odpiranje in zgoraj vstavljeni predali. V spodnji niz so bile vgrajene električna kuhalna plošča in dve pomivalni koriti.

²¹ UV Leban.

²² UV Gabrovec.

²³ Ustni vir: Kajnič Irena (roj. 1954), arhitektka, v Marlesu zaposlena med letoma 1982 in 1990 in tam zadolžena za razvoj kuhinj (v nadaljevanju: UV Kajnič), Maribor, 2014–2017; UV Leban.

²⁴ UV Gabrovec.

²⁵ Fotografija moderne kuhinje z ljubljanskega sejma, 1962 (osebni arhiv Mirjane Koren).

Med kuhhalno ploščo in pomivalnim koritom je bila nameščena izvlečna delovna plošča, na koncu niza je bila vstavljena omarica na kolescih. Vgradna pečica in kuhhalna plošča sta bili ločeni in nameščeni na delovni višini, kar je bila takrat izjemna novost.²⁶ Izdelani sta bili v tovarni Tobi iz Bistrice pri Limbušu, s katero je Marles leta 1962 sklenil »kooperacijo«.²⁷

Slika 2: Fotografija moderne kuhinje, oblikovalec Maks Viher, izdelala Tovarna pohištva Maribor – Marles, 1962 (osebni arhiv Mirjane Koren).

Z *moderno kuhinjo*, ki je bila leta 1962 razstavljena na ljubljanskem sejmu, je ekipa Marlesa²⁸ jugoslovanskemu prostoru pokazala svojo ambicioznost. Zaradi nje so odkupili licence Centralnega zavoda za napredek gospodinjstva LRS, osnovni načrt razvijali ter s svojimi obrtnimi veščinami in industrijskimi zmožnostmi *švedsko kuhinjo* razvili do oblike slovenske *moderne kuhinje*. Kuhinja je bila reprezentanca znanja o izdelavi kuhinjskega pohištva in povezovanja mariborske industrije. V razstavljeni obliki se *moderna kuhinja* ni

²⁶ UV Viher.

²⁷ *Večer*, 31. 5. 1962, str. 4.

²⁸ Kuhinja je bila izdelana v prostorih Tovarne pohištva Maribor, a je na sejmski razstavi že nosila Marlesov znak.

prodajala, saj je bila za takratne razmere predraga. Sledili so ji modeli S-63,²⁹ S-64³⁰ in S-65.

IZBRANE MARLESOVE KUHINJE BIALE LEBAN

Biala Leban (roj. 1929) je študirala na Fakulteti za arhitekturo in geodezijo v Ljubljani v seminarju profesorja Jožeta Plečnika. Leta 1954 je bila prva zaposlena v Lesnininem projektivnem biroju za pohištvo v Ljubljani. Lesnina je za izdelavo individualnih naročil najemala šentviške mizarje, pri katerih se je Biala Leban seznanjala z obrtniško izdelavo individualnih izdelkov. Leta 1956 se je zaposlila v tovarni Oprema, v kateri je spoznala industrijsko izdelavo, po ustanovitvi Marlesa, kamor je bila premeščena leta 1965, pa zakonitosti veliko-serijske industrije. V Marlesu je bila zadolžena za razvoj in oblikovanje kuhinj.³¹ Do novih zamisli je prihajala na obiskih pohištvenih sejmov, na katerih je svoje dosežke pokazala evropska kuhinjska industrija, saj je bila literatura sprva zelo skopa. Številne rešitve so bile plod njenega lastnega študija. Implementacijo vseh predlaganih inovacij sta zavirala omejena proizvodna tehnologija, predvsem pa šibka kupna moč prebivalstva socialistične Jugoslavije.

Biala Leban je narekovala oblikovanje jugoslovanskega serijskega kuhinjskega pohištva. Med različnimi pohištvenimi sestavi, ki so bili med letoma 1968 in 1988 ocenjevani na osrednjem državnem Mednarodnem sejmu pohištva, opreme in notranje dekoracije v Beogradu (v nadaljevanju: beograjski sejem), so kontinuirano prejemale nagrade le njene kuhinje.³² Strokovne žirije, ki so bile sestavljene iz vrhunskih oblikovalcev, univerzitetnih predavateljev, trgovcev in novinarjev, so ocenjevale oblikovanje, funkcionalnost, sodobnost, udobnost, ekonomičnost, pripravnost za vzdrževanje higiene, prilagodljivost jugoslovanskim razmeram glede jugoslovanskih stanovanjskih standardov in primernost za serijsko proizvodnjo.³³ Štirinajst nagrajenih kuhinjskih modelov Biale Leban je bilo izjemnih znotraj referenčnega okvira jugoslovanskega prostora, čeprav omenja zapis v reviji Naš dom iz leta 1970

²⁹ Prospekt Sodobna kuhinja S-63, Marles, Maribor, 1963.

³⁰ Prospekt Program kuhinj S-64, Marles, Maribor, 1964.

³¹ Poleg kuhinjskega pohištva se je znotraj podjetja Marles izdelovalo tudi kuhinjam dopolnilno sedežno in mizno pohištvo. Oblikovala sta jih sprva Anton Šegula in kasneje Aleksander Šerer, proizvodnja pa je med letoma 1972 in 1987 potekala v Tovarni pohištva Ljutomer. Poleg kuhinjskega programa se je med letoma 1972 in 1986 v Tovarni pohištva Lenart izdelovalo otroško in kopalniško pohištvo, za katerega je bila odgovorna arhitektka Irena Krajnc.

³² Beograjski sejem pohištva in notranje dekoracije 1988, *Naš dom*, XXII/262 (februar 1989), str. 20–31.

³³ Letni natečaj Jugoslovansko pohištvo '82, *Naš dom*, XVI/182, št. 6 (junij 1982), str. 20.

kuhinjske kombinacije podjetja Marles kot pojem kakovosti na domačih in tujih tržiščih.³⁴

V nadaljevanju bo po kronološkem redu obravnavanih šest nagrajenih kuhinj, ki jih je v Marlesu oblikovala Biala Leban. Zapis izpostavlja razvojne oz. oblikovalske presežke. Oblikovalski standardi, ki so se uveljavili v preteklih modelih kuhinj, se v nadaljevanju besedila znova ne omenjajo.

*Super-67,*³⁵ 1967

Slika 3: Prospekt za Marlesovo kuhinjo Super – 67/1, Marles, Maribor, 1968.

Leta 1967 je Biala Leban v novi tovarni Marles razvila kuhinjo *Super-67* (slika 3), ki je bila prva izdelana v veliki seriji. Celotno ogrodje omaric je bilo izdelano iz sendvič plošč. Te so bile sestavljene iz dveh obodnih plošč iz lesonita, med katerima je bilo nameščeno satje iz impregnirane lepenke. Finalno so bile obdelane z lakom v beli barvi. Delovne plošče so bile iz trislojne iverke, ki je bila obložena z melapanom v imitaciji platna. Fronte so bile obojestransko obložene z melapanom, vrata omaric v beli izvedbi, čelnice zgornjih predalov

³⁴ Nekaj problematike industrijskega oblikovanja v naši državi, *Naš dom*, 2/1970 (februar 1970), str. 4.

³⁵ Prospekt za Marlesovo kuhinjo Super – 67/1, Marles, Maribor, 1968.

v spodnjem kuhinjskem nizu in podnožja v imitaciji oreha. Vrata so se odpirala s poteznimi dvovijačnimi kovinskimi ročaji. Cela kuhinja je bila prvič projektirana po jugoslovanskem merskem standardu JUS,³⁶ sestavljena iz niza tipiziranih omaric in usklajena z večino termoelektričnih naprav jugoslovanske proizvodnje. Širine omaric so bile 40, 50, 80, 100, 120, 150 in 160 cm. Enotna višina spodnjih omaric je bila 85 cm, enotna globina pa 55 cm. Vsaka omarica je imela svojo delovno površino, kar je pomenilo, da je bilo kuhinjo možno sproti dopolnjevati. Tudi zgornje omarice so imele enotno višino, ki je znašala 59 cm in enotno globino, ki je znašala 30 cm. Končna višina zgornjega kuhinjskega niza je bila 194 cm in jo je določala visoka omara s tridelnimi vrati na stransko odpiranje.

Kuhinja je bila sestavljena iz številnih elementov, ki so bili novosti v okviru Marlesovega programa, večina med njimi pa ni bila implementirana v noben serijski program drugih jugoslovanskih kuhinjskih proizvajalcev. Prvič je bila spodnja omarica izvedena kot predalnik. Omembe vredno je oblikovanje nje-govega spodnjega predala, ki je imel dvojno globino. Vanj se je spravil zložljivi stolec, s pomočjo katerega je lahko gospodinja dosegla najvišjo polico zgornjega kuhinjskega niza. Spodnje omarice so imele različne dodatke: izvlečne nosilce za sušenje kuhinjskih brisač; izvlečno desko, ob kateri je gospodinja sede ali stoje pripravljala hrano; pogrezljivo polico za opravljanje gospodinjskih del ali namestitev gospodinjskih aparatov; pogrezljiv krožni nož za rezanje kruha. Oblikovana je bila spodnja kotna omarica z vrati, ki so odpirala vrtljivo polico. V skladu s takratnimi higienskimi napotki, da posode ni dobro brisati, je Biala Leban sprojektirala zgornjo omarico z vrati na sredinsko odpiranje, ki je bila brez dna, imela pa je dva plastificirana odcejalnika. Ta omarica je bila del kuhinjskega vodnega središča, zato naj bi bila nameščena nad pomivalnim koritom. Prvič je bil serijsko ponujen nosilec s fluorescentno svetilko in senčnikom, ki se je lahko namestil pod zgornji kuhinjski niz. V steni senčnika je bila vgrajena kuhinjska ura.

Za oblikovanje kuhinje *Super-67* je Biala Leban prejela leta 1967 nagrado na Salonu pohištva v Ljubljani.³⁷

Kot zanimivost naj omenimo, da je istega leta na tržišče prišla tudi kuhinja *Elegant*,³⁸ ki je bila najcenejša kuhinja na jugoslovanskem tržišču. Biala Leban je osiromašila model *Super-67* tako, da so od vseh dodatkov v programu

³⁶ Standarde je določal leta 1960 objavljen Zakon o jugoslovanskih standardih JUS, ki ga je Zvezni zavod za standardizacijo leta 1964 dopolnil še s Katalogom Jugoslovanskih standardov JUS. Na področju načrtovanja kuhinjskih površin in oblikovanja pohištva so bile v Katalogu povzete švedske norme.

³⁷ Uporabna umetnost – 17, Biala Leban, *Naš dom*, XVI/186, št. 10 (oktober 1982), str. 23–24.

³⁸ Prospekt za Marlesovo kuhinjo *Elegant III*, Marles, Maribor, 1971.

ostali le predalnik, izvlečna deska za sedečo ali stoječo pripravo hrane ter svetilo s priborom. Vidno spremembo je ustvarila z zamenjavo barvnega pasu (čelnice zgornjih predalov spodnjega kuhinjskega niza) iz imitacije oreha v modro barvo ter z uvedbo vgradnih plastičnih profilov, ki so bili nameščeni po celotni širini front in so služili kot ročaji.

Cocktail 68,³⁹ 1968

Ogrodje omaric kuhinje *Cocktail 68* je bilo izdelano iz iverk, ki so bile kvalitetnejše nadomestilo za sendvič plošče. Iverke so bile obojestransko obložene z melapanom. Fronte so bile iz sendvič plošč, ki so bile prav tako obojestransko obložene z melapanom.

Slika 4: Izvlečna jedilna miza, v: Prospekt za Marlesovo kuhinjo Cocktail – 68/1, Marles, Maribor, 1968.

³⁹ Prospekt za Marlesovo kuhinjo Cocktail – 68/1, Marles, Maribor, 1968. *Naš dom*, III/2/ (februar 1970), str. 3.

Vsi robovi so bili zaključeni s plastičnimi nalimki, ki so jih pritrjevali na osnovo pod visoko temperaturo, kar je onemogočalo vdor vode v stike. Znotraj procesa oblikovanja kuhinje *Cocktail 68* se je Biala Leban z enako pazljivostjo kot oblike lotila barvne zasnove modela.⁴⁰ Elegantna serijska barvna kombinacija je bila sestavljena iz črnega podnožja, vrata zgornjih omaric in čelnice zgornjih predalov spodnjega kuhinjskega niza so bili v beli barvi, vrata in druge čelnice predalov spodnjega kuhinjskega niza pa v barvi japonskega jesena. Znotraj serije so bile delovne plošče v sivem mrežastem vzorcu, po naročilu pa jih je bilo možno dobiti tudi v beige, rumeni, rdeči in zeleni barvi ali barvi japonskega jesena.

Že uveljavljenim širinam omaric 40, 50, 80, 100, 120, 150 in 160 cm sta bili dodani širini 30 in 60 cm. S tem je bila omogočena možnost širitve kuhinjskega sestava za 10 cm. Enotna globina spodnjega kuhinjskega miza se je povečala za 5 cm, kar je skupaj zneslo 60 cm. To mero so zahtevali štedilnik, pečica in hladilnik. Biala Leban je oblikovala omare, ki so omogočile njihovo vgradnjo in so od kuhinje *Cocktail 68* predstavljale standardno Marlesovo ponudbo. Prvič je bila načrtovana enotna delovna plošča v največji dolžini 270 cm, kar je zahtevalo tudi trdno vezavo celotnega spodnjega kuhinjskega niza, za kar je Marles prvič uporabil dvojne plastične vijake.

Novosti v programu so predstavljali tudi dodatki spodnjim omaricam, kot so izvlečna jedilna miza velikosti 95 × 95 cm (slika 4) ter na vratca pomivalne omarice montirane vrtljive police za čistila in vedro za odpadke. Pogrezljiva polica s pritrjenim krožnim nožem za rezanje kruha je bila izvedena kot dvizna in se je po uporabi zavrtela v omarico, delovna površina na omarici pa je ostala prosta. Med novostmi je bil tudi »tih kuhinjski pomočnik«, ki je bil v 50 cm široko stoječo omarico vdolan izvlečni voziček z leseno delovno ploščo, predali za spravilo pripomočkov in živil ter perforirano steno s kavliji za obešanje drobnega pribora.

Kuhinja *Cocktail 68* je imela še verziji *Cocktail variant* in *Cocktail variant de luxe*, ki sta se od osnovne verzije razlikovali v barvnem izgledu. Prva (slika 5) je imela podnožja, čelnice zgornjih predalov spodnjega kuhinjskega niza in delovno ploščo v barvi palisandra, vratca vseh omar in čelnice drugih predalov spodnjega kuhinjskega niza pa v oranžni barvi. Druga je imela na oranžna vrata omaric montirane bele okrasne letvice. Oranžna barva kuhinje je v nadaljevanju predstavljala Marlesov prepoznavni znak.⁴¹ K temu je pripomogel

⁴⁰ Kuhinja mora biti več kot delovni prostor, *Naš dom*, IV/5 (maj 1971), str. 3–18.

⁴¹ Tudi drugi jugoslovanski proizvajalci kuhinj so posnemali oranžno barvno zasnovo, a dosti manj uspešno. Proizvodnja večjih oranžnih površin, ki naj bi bile obstojne na daljše časovno obdobje, je naši lesni industriji takrat povzročala velike preglavice. Za Marlesov uspeh je bil odločilen izbor najkvalitetnejših materialov.

tudi devetminutni igrani promocijski film z naslovom *Ljubezen gre skozi kuhinjo*, ki ga je za Marles posnela profesionalna ekipa⁴² Viba filma, v njej pa je igral eden najpopularnejših slovenskih komikov Janez Škof (1924–2009).

Slika 5: Kuhinja *Cocktail variant*, oblikovala Biala Leban, izdelala tovarna Marles, Maribor, 1968, v: *Manj truda in več prostega časa v Marlesovih kuhinjah*, prospekt, Marles, Maribor.

Marles je na beograjskem sejmu leta 1968 za kuhinjo *Cocktail 68* prejel najvišje priznanje (Zlati ključ), oblikovalka Biala Leban pa osebno priznanje (Posebna diploma). Na ljubljanskem Salonu pohištva leta 1969 je prejela jugoslovansko odličje verzija *Cocktail variant*.

Venera,⁴³ 1971

Konstruktivska osnova in finalna obdelava kuhinje *Venera* sta ostali na ravni prejšnjih modelov, uvedeni pa so bili leseni predali in kvalitetnejše kovinsko

⁴² Režija: Jože Bevc, kamera: Jure Pervanje.

⁴³ Prospekt za Marlesovo kuhinjo *Venera I/71*, Marles, Maribor, 1971.

okovje. Biala Leban je pri tem modelu prvič implementirala oblikovalsko rešitev utopnega ročaja (slika 6), ki ga je z leti razvijala in izoblikovala v prepoznaven Marlesov detajl.

Slika 6: Fotografija utopnih ročajev kuhinje Venera, oblikovala Biala Leban, izdelala tovarna Marles, Maribor, 1971 (osebni arhiv Mirjane Koren).

Šlo je za masivne hrastove zaključke vrat omaric, ki so bili izvedeni na način, da se je s premišljenim odvzemom lesa ustvarila vdolbina in z njo prostor za prste.

Zgornje omarice so se s 59 cm povišale na 66 cm, prostostoječe omare pa s 194 cm na 206 cm. V serijo so bile uvedene zgornje omarice višine 30 cm, ki so se ponudile kot elementi za zvišanje zgornjega niza. Kuhinjsko pohištvo se je s sestavljenostjo višino 236 cm prvič prilagodilo projektantskemu standardu za višino blokovskega stanovanja, zato je bilo iz kuhinjskih elementov možno sestaviti celo predelno steno.

Kuhinja je bila sestavljena kar iz sedeminpetdesetih različnih elementov. Prvič je bila serijsko izdelana omarica za vgradni pomivalni stroj. Kot povezovalna med kuhinjo in jedilnim kotom je bil ponujen barski element (slika 7), kot ločnica med kuhinjo in jedilnico oz. dnevno sobo pa že omenjena predelana stena, ki je vsebovala tudi projektantsko premišljeno strežno okence. Znotraj

takrat že javne debate o vlogi sodobne ženske v družbi so se znašle tudi nje-
ne potrebe po obveščenosti, izobraževanju in komunikacijski povezanosti.
Oblikovalka se je temu odzvala in znotraj kuhinje sprojektirala elemente, s
katerimi je bilo možno sestaviti priročni administrativni kotiček (slika 7).
Sestavljale so ga tudi odprte police, ki so se po tem modelu kuhinje usidrle v
Marlesovo normo in postale nepogrešljiv element njihovih kuhinj.

Slika 7: Prospekt za Marlesovo kuhinjo Venera I/71, Marles, Maribor, 1971.

Kuhinja *Venera* je v oblikovanje jugoslovanskega kuhinjskega pohištva vnesla odločilne novosti, zaradi katerih je Marles je na Jesenskem mednarodnem zagrebškem velesejmu leta 1973 zanj prejel priznanje *Yu design '73*.⁴⁴

Pamela variant,⁴⁵ 1981

Leta 1981 je Biala Leban prilagodila serijsko kuhinjo *Pamela* za uporabo gibalno oviranih oseb (slika 8). Največji izziv oblikovanja prilagojene verzije tipске kuhinje je bil v omejenem kuhinjskem prostoru povprečnega blokovskega

⁴⁴ Prospekt Manj truda in več prostega časa v Marlesovih kuhinjah, Marles, Maribor, 1973.

⁴⁵ Fotografija kuhinje *Pamela variant* z beograjskega sejma, 1981 (osebni arhiv Mirjane Koren).

stanovanja namestiti vso potrebno kuhinjsko opremo in pri tem omogočiti dovolj prostora za manevriranje z invalidskim vozičkom. Zadostiti je bilo potrebno tudi funkcionalnim zahtevam in organizirati kuhinjske centre tako, da se je lahko delo v kuhinji opravilo v najkrajšem možnem času. Spodnji kuhinjski niz je oblikovalka znižala in ga pod središčem za pripravo hrane razprla. Na eno stran delovnega pulta je namestila nizko pomivalno korito, na drugo pa steklokeramično kahalno ploščo. Višine je uskladila tako, da je bil pristop z vozičkom možen pod celotno delovno površino, tudi pod kahalno ploščo in pomivalno korito. Celoten zgornji niz elementov se je montiral nižje, njegove višine pa so ostale takšne kot pri serijskem modelu kuhinje. Po vzoru na aluminijaste predale za shranjevanje pogosto uporabljanih osnovnih živil v frankfurtski kuhinji je Biala Leban v ta model pod zgornje omarice namestila plastične izvlečne predale. V vozičku sedeča oseba je imela tako vse na dosegu rok.

Slika 8: Fotografija kuhinje Pamela variant z beogradskega sejma, oblikovala Biala Leban, izdelala tovarna Marles, Beograd, 1981 (osebni arhiv Mirjane Koren).

Biala Leban je že v času oblikovanja prilagoditve kuhinje sodelovala z invalidskimi organizacijami. Čeprav je na terenu obstajalo povpraševanje, to ni bilo tako veliko, da bi se Marles odločil za veliko-serijsko proizvodnjo, zato je bila kuhinja izvedena le kot vzorec. Bila pa je prvi jugoslovanski poskus

industrijskega oblikovanja kuhinj za gibalno ovirane osebe, kar je prepoznala tudi natečajna komisija in mu leta 1981 podelila Diplomo za Jugoslovansko pohištvo leta in priznanje za dober design.⁴⁶

Angara,⁴⁷ 1987

Pri oblikovanju kuhinje *Angara* se je Biala Leban vrnila k razmisleku o kuhinji kot osrednjem družinskem bivalnem prostoru, ki mora biti zdravju neškodljiv, lep in praktičen. Da bi lahko zadostila tem zahtevam, se je odločila, da celo kuhinjo izdela iz masivnega lesa. Kot material je izbrala jelšo, saj za njen lesni prah ni dokazov, da bi povzročal raka kakor prah drugih lesnih vrst. Za lepljenje je bilo uporabljeno lepilo, izdelano na osnovi posebne polivinilacetatne emulzije, ki po strjevanju lepila v okolje ne spušča prostih snovi. Vsi leseni deli kuhinje so bili premazani z lanenim oljem in voskom z nemškimi zaščitnim ekološkim znakom Modri angel.⁴⁸

Slika 9: Fotografija utopnih ročajev kuhinje *Angara*, oblikovala Biala Leban, izdelala tovarna Marles, Maribor, 1987 (osebni arhiv Mirjane Koren).

⁴⁶ XIX. Mednarodni sejem pohištva, opreme in notranje dekoracije, *Naš dom*, XV/179 (februar 1982), str. 19–20.

⁴⁷ Prospekt za Marlesovo kuhinjo *Angara*, Marles, Maribor, 1988.

⁴⁸ Dodatek in obrazložitev iz kemično biološkega stališča k *Angara* bio programu, Marles, 1987 (osebni arhiv Mirjane Koren).

Kuhinjo *Angara* je odlikovalo vrhunsko oblikovanje. Biala Leban se je v obliki podredila lepoti samega materiala in vanj intervenirala z na videz minimalističnimi, a temeljito premišljenimi posegi. Vsi robovi so bili zaobljeni, vrhunsko prefinjeno pa so bili izvedeni utopni ročaji (slika 9), za katere so v tovarni nabavili novo orodje. Poleg izjemne oblikovne skladnosti je bila kuhinja tudi funkcionalna. Kot oblikovalsko novost naj izpostavimo večje število odprtih polic, ki so bile nameščene v zgornji in spodnji kuhinjski niz. Montirane na različne višine so barvno enotnemu izgledu kuhinje dodajale dinamično noto.

Z modelom *Angara* je Marles segel v sam evropski vrh oblikovanja kuhinjskega pohištva. Oblikovalka je javnosti zastavila vprašanja o ekološki zavesti oblikovalcev in celotne pohištvene industrije ter spodbudila Marles, da jih je uvrstil med cilje svoje poslovne politike. Ta vprašanja so bila kakor številne Marlesove realizacije daleč pred časom.

Marles je na XXV. beograjskem sejmu leta 1987 za kuhinjo *Angara* prejel najvišje priznanje (Zlati ključ), oblikovalka Biala Leban pa osebno priznanje (Posebna diploma). Njena »bio kuhinja« je bila prva v Jugoslaviji, na kölnskem in ulmskem pohištvenem sejmu pa je bila deležna velike pozornosti evropskih proizvajalcev in trgovcev.⁴⁹

Irida,⁵⁰ 1988

Kuhinja *Irida* (slika 10) je bila zadnji najvišje nagrajeni model Biale Leban. Kuhinja je bila poleg svoje praktične funkcionalnosti izjemna predvsem v svoji estetski funkciji. Marles se je tega leta opremil z novim strojem za naknadno krivljenje laminata (ang. postforming), kar je omogočalo zaobljeno zaključevanje front. Oblikovalka je to novost odlično izkoristila oz. oblikovno poudarila s pretanjeno izbiro metaliziranega laminata, sestavljenega iz tankih linij v bordo in sivi barvi, ki sta skupaj ustvarili vtis barvne globine. Horizontalni zaključki front so bili izvedeni v srebrni kovini, iz katere so bili izvedeni tudi potezni dvovijačni ročaji. Izbor materialov in način finalne obdelave ter rešitve detajlov so odločilno doprinesli k vtisu sodobnega tehnološko dovršenega izdelka.

Marles je na XXVI. beograjskem sejmu leta 1988 za kuhinjo *Irida* prejel najvišje priznanje (Zlati ključ), oblikovalka Biala Leban pa osebno priznanje (Posebna diploma).

⁴⁹ UV Leban; UV Kajnc̃.

⁵⁰ Fotografija kuhinje *Irida* z beograjskega sejma, 1987 (osebni arhiv Mirjane Koren).

Slika 10: Fotografija kuhinje Irida z beograjskega sejma, oblikovala Biala Leban, izdelala tovarna Marles, Beograd, 1987 (osebni arhiv Mirjane Koren).

Kuhinja *Irida* je bila izdelek, s katerim je želela federalna vlada prikazati visoko stopnjo industrijskega oblikovanja v Jugoslaviji. Model je izbrala za opremo petdesetih kuhinj, s katerimi so leta 1989 opremili stolpnico za namestitve delegatov IX. konference gibanja neuvrščenih v Beogradu.⁵¹

SKLEP

Mariborska politika je leta 1960 ustanovila podjetje Marles in v njem združila na različnih koncih Štajerske doseženo visoko stopnjo znanja o oblikovanju lesa. Z odločitvijo, da se nova tovarna usmeri v proizvodnjo serijskega kuhinjskega pohištva, je prišla v ospredje ambicioznost Marlesovega kadra, ki se je prvič vidneje izkazala z razvojem prototipa *švedske kuhinje* v slovensko *moderno kuhinjo*. Leta 1965 se je v Marlesu zaposlila oblikovalka Biala Leban in v njem ostala do stečaja podjetja. Zadolžena je bila za razvoj in oblikovanje kuhinj. Od prvih poskusov organizacije delovnih faz za velikoserijsko proizvodnjo kuhinj v Marlesu pa do konca njene kariere je Biala Leban oblikovanje razumela kot timsko delo različnih tovarniških služb.

⁵¹ Ustni vir: Kebler Janko (roj. 1954), razvojni inženir v Marlesu, Maribor, 2014–2017; UV Leban; UV Kajnič.

Kuhinje Biale Leban so bile strokovno prepoznane in kontinuirano nagrajevane. Skozi njene oblikovalske realizacije spremljamo razvoj industrijskega oblikovanja v Jugoslaviji, ki je močno vplivalo na razvoj estetskih norm v družbi. Sledimo razvoju ergonomije, katere izsledki so bili s časovnimi zamiki implementirani v oblikovanje standardov za načrtovanje kuhinjskih površin in njene opreme. In nenazadnje se seznanjamo z razvojem tehnologije v jugoslovanski pohištveni industriji. Kot enega večjih prispevkov Biale Leban v Marlesu in v celotnem jugoslovanskem prostoru lahko štejemo oblikovalkino prilagojenost na spremenljive zmožnosti jugoslovanskega trga. V času pomanjkanja je projektirala cenovno ugodne rešitve, s katerimi je tudi ekonomsko šibkejšim gospodinjam omogočila nabavo funkcionalnih in estetskih kuhinj, v času večjih ekonomskih zmožnosti pa je oblikovala finančno zahtevne kuhinje. Te so zbudile veliko zanimanja tudi na prestižnih evropskih sejmih kuhinjskega pohištva.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

Dodatek in obrazložitev iz kemično biološkega stališča k Angara bio programu, Marles, 1987 (osebni arhiv Mirjane Koren).

Tovarna pohištva Maribor, Zaključni račun za leto 1959 (osebni arhiv Mirjane Koren).

Ustni viri

Ustni vir: Gabrovec Ivan, Maribor, 2014–2017.

Ustni vir: Jurančič Vlado, Maribor, 2017.

Ustni vir: Kajnc Irena, Maribor, 2014–2017.

Ustni vir: Kebler Janko, Maribor, 2014–2017.

Ustni vir: Leban Biala, Maribor, 2017.

Ustni vir: Romih Stane, Maribor, 2016.

Ustni vir: Viher Maks, Maribor, 2016.

Slikovni viri

Fotografija moderne kuhinje z ljubljanskega sejma, 1962 (osebni arhiv Mirjane Koren).

Fotografija kuhinje Pamela variant z beograjskega sejma, 1981 (osebni arhiv Mirjane Koren).

Fotografija utopnih ročajev kuhinje Venera, 1971 (osebni arhiv Mirjane Koren).

Fotografija utopnih ročajev kuhinje Angara, 1987 (osebni arhiv Mirjane Koren).

Fotografija kuhinje Irida z beograjskega sejma, 1987 (osebni arhiv Mirjane Koren).

Filmski viri

Ljubezen gre skozi kuhinjo, 9. min., Bevc Jože, Viba film, Ljubljana, 1968 (arhiv Pokrajinskega muzeja Maribor).

Tiskani viri

Beograjski sejem pohištva in notranje dekoracije 1988, *Naš dom*, XXII/262 (februar 1989), str. 20–31.

Kuhinja mora biti več kot delovni prostor, *Naš dom*, IV/5 (maj 1971), str. 3–18.

Letni natečaj Jugoslovansko pohištvo '82, *Naš dom*, XVI/182, št. 6 (junij 1982), str. 20.

Nekaj problematike industrijskega oblikovanja v naši državi, *Naš dom*, 2/1970 (februar 1970), str. 4.

Prospekt Sodobna kuhinja S-63, Marles, Maribor, 1963.

Prospekt Program kuhinj S-64, Marles, Maribor, 1964.

Prospekt za Marlesovo kuhinjo Super – 67/1, Marles, Maribor, 1968.

Prospekt za Marlesovo kuhinjo Elegant III, Marles, Maribor, 1971.

Prospekt za Marlesovo kuhinjo Cocktail – 68/1, Marles, Maribor, 1968.

Prospekt za Marlesovo kuhinjo Venera I/71, Marles, Maribor, 1971.

Prospekt Manj truda in več prostega časa v Marlesovih kuhinjah, Marles, Maribor, 1973.

Prospekt za Marlesovo kuhinjo Angara, Marles, Maribor, 1988.

Uporabna umetnost – 17, Biala Leban, *Naš dom*, XVI/186, št. 10 (oktober 1982), str. 23–24. *Večer*, 31. 5. 1962, str. 4.

XIX. Mednarodni sejem pohištva, opreme in notranje dekoracije, *Naš dom*, XV/179 (februar 1982), str. 19–20.

Literatura

Maja Čebulj, Srednja lesarska šola Maribor, *Les Wood: Revija za lesno gospodarstvo*, 40/9–10, 1988, str. 275–283.

Mira Grašič, Marles, *Leksikon mariborske družbe in kulture po letu 1945*, v: Peter Simonič (ur.), Maribor 2012, str. 122–123.

Michael Herzfeld, *The Body Impolitic: Artisans and Artifice in the Global Hierarchy of Value*. Chicago, London 2004.

Mirjana Koren, Debata o kuhinji – Kitchen Debate. *Muzejski list* 43, 2017.

Ferdo Rakuša, *Lesarstvo severovzhodne Slovenije* (tipkopis neobjavljenega članka). Maribor 1997 (osebni arhiv Mirjane Koren).

Ferdo Rakuša, *Lesna in pohištvena industrija Marles 1960–1997* (tipkopis neobjavljenega članka). Maribor 1997 (osebni arhiv Mirjane Koren).

Branka Tancig, Sodobna kuhinja. *Arhitekt*, št. 9, junij 1953, str. 15–19.

Nina Vodopivec, *Labirinti postsocializma. Socialni spomin tekstilnih delavk in delavcev*, Ljubljana 2007.

THE DESIGN DEVELOPMENT OF MASS-PRODUCED KITCHEN FURNITURE IN MARIBOR BETWEEN 1946 AND 1990

Summary

The *Tovarna pohištva Maribor* began with kitchen mass-production in the 1950s. In 1954, utilising plans by the architect Branka Tancig at the Central Institute for the Progress of Households of the People's Republic of Slovenia, Tovarna pohištva Maribor made a prototype of a *Swedish kitchen*. The factory soon bought the licence for manufacturing *Swedish kitchens* and kept improving the design until a model of a *modern kitchen* was designed. In 1965, Marles completed the construction of a new factory, specialising in the production of modern, mass-produced kitchens in Limbuš near Maribor and hired the designer Biala Leban, who, in the 1990s, dictated the design of Yugoslav mass-produced kitchen furniture. Among the different kitchen suites presented at the central national International Furniture, Furnishing and Interior Design Fairs in Belgrade between 1968 and 1988, hers were the only kitchens to receive awards regularly.

The *Super-67* was the first kitchen designed in line with the Yugoslav standard JUS. The kitchen consisted of numerous elements that were a new feature within the Marles programme and most of them were not implemented in any other mass production programme of other Yugoslav kitchen manufacturers. While designing the *Cocktail 68* kitchen, Biala Leban paid special attention to its colour design. The kitchens *Cocktail variant* and *Cocktail variant de luxe* were in orange colour, which afterwards became Marles trademark. For the *Venera* kitchen, she implemented groove handle, which she spent years developing and turned it into a recognisable Marles detail. For the first time, kitchen furniture was adapted to the planning standards for the ceiling height in blocks of flats. Biala Leban adapted the mass-produced kitchen *Pamela* and managed to fit all the necessary kitchen equipment into the limited space of an average flat and at the same time leave enough space for manoeuvring a wheelchair. Next to the outstanding design and functionality, the *Angara* kitchen was also exceptional because of the solid wood and the manner of the finish, which resulted in the label of the first Yugoslav "organic kitchen". The kitchen model *Irida* was the last of Biala Leban's designs to receive the highest award. In addition to its functionality, the kitchen was aesthetically exceptional, and the selection of the materials and the manner of the finish, as well as all the details, significantly contributed to the exquisite design.

Biala Leban's adaptability to the changing realities of the Yugoslav market can be emphasized as one of her greatest contributions in whole Yugoslavia. During times of hardship, she designed favourably priced solutions, which enabled even financially less fortunate households to buy functional and aesthetic kitchens, and then when the economy picked up, she designed more expensive kitchens.⁵²

⁵² Povzeto po originalnem prevodu.

DIE ENTWICKLUNG DES DESIGNS DER MASSENPRODUZIERTEN KÜCHEN IN MARIBOR/MARBURG IN DER PERIODE ZWISCHEN 1946 UND 1990

Zusammenfassung

In *Tovarna pohištva Maribor* (Möbelfabrik Maribor/Marburg) wurde für die Küchenproduktion schon in den 1950er die Massenproduktion eingeführt. Im Jahr 1954 produzierten sie nach den Plänen von Braka Tancig, einer Architektin des *Centralni zavod za napredek gospodinjstva LRS* (Zentralbehörde für die Entwicklung der Hauswirtschaft) ein Prototyp einer *schwedischen Küche*, kauften die Lizenz für ihre Produktion und verbesserten die Pläne bis zur Entstehung einer *modernen Küche*. Im Jahr 1965 baute das Unternehmen Marles eine Fabrik zur Herstellung der massenproduzierten Küchenmöbel und stellte die Designerin Biala Leban ein, die in den 1990er das Design von jugoslawischen Küchen bestimmte. Zwischen verschiedenen Möbelsystemen, die zwischen 1968 und 1988 bei der zentralen staatlichen Internationalen Möbel-, Ausstattungs- und Interieur-Design-Messe in Belgrad bewertet wurden, wurden kontinuierlich nur ihre Küchen preisgekrönt.

Das Modell *Super-67* war die erste Küche, die laut dem jugoslawischen JUS-Standard projektiert wurde. Sie wurde aus zahlreichen Elementen zusammengestellt, die im Programm von Marles neu waren und die meisten Elemente waren in Serienprogrammen anderer jugoslawischer Küchenhersteller nicht einbezogen. Beim Design der *Cocktail 68* Küche widmete sich Biala Leban vor allem der Farbpalette. Die Modelle *Cocktail variant* und *Cocktail variant de luxe* waren auch in orange und diese Farbe wurde dann zum Markenzeichen von Marles. Bei der *Venera* Küche implementierte sie zum ersten Mal die Einlassgriffe, die nach jahrelanger Entwicklung und Gestaltung zum erkennbaren Detail von Marles wurden. Die Höhe der Küchenmöbel wurde zum ersten Mal dem Projektierungsstandard einer Wohnblockwohnung angepasst. Als sie die Küche *Pamela* den Bewegungsbehinderten anpasste, steckte sie in dem eingeschränkten Raum der Küche in einer Blockwohnung alle Küchenutensilien hinein und ließ dabei noch genügend Platz für die Bewegung mit dem Rollstuhl. Neben dem außergewöhnlichen Design und Funktionalität wurde die *Angara* Küche wegen ausgewählten Massivholz und Endbearbeitung die erste „Bio-Küche“ in Jugoslawien. Die *Irida* Küche war das letzte preisgekrönte Küchenmodell von Biala Leban. Außerordentlich war die Küche nicht nur wegen ihrer Funktionalität, sondern vor allem wegen ihrer ästhetischen Funktion, zu der auch der Form angepasste Materialien, Endbearbeitungsweise und Details entscheidend beitrugen.

Als einen der größten Beiträge von Biala Leban in ganzem jugoslawischen Raum kann man ihre Anpassungsfähigkeit an die sich veränderte Lage auf dem jugoslawischen Markt zählen. In Krisenzeiten entwarf sie preisgünstige Modelle und ermöglichte so auch den nicht besonders vermögenden Hausfrauen funktionale und schöne Küchen, in besseren Zeiten aber auch teurere Varianten.